

studio
z architektury
nowoczesnej
9/2021

*Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu,
Wydział Teologiczny*

ORCID 0000-0002-6705-5546

Grzegorz Grąbczewski

Maximilian Sliwka (1871–1940) – górnos Śląski budowniczy architektury sakralnej. Przyczynek do biografii

Słowa kluczowe: Górny Śląsk, architektura sakralna, architekt, budownictwo, Max Sliwka

Keywords: Upper Silesia, sacred architecture, architect, construction, Max Sliwka

Dziewiętnaste stulecie, a zwłaszcza jego druga połowa oraz okres do wybuchu II Wojny Światowej, to czas intensywnego rozwoju przemysłowych terenów Górnego Śląska. W okresie tym podejmowano szeroko zakrojone prace budowlane przy powstających zakładach przemysłowych, osiedlach robotniczych oraz budynkach użyteczności publicznej. Pośród ostatniej grupy poczesne miejsce zajmowała architektura sakralna, obejmująca same kościoły, jak i budynki plebanii, kaplice i domy cmentarne, czy zabudowania klasztorne. Warto zaznaczyć, że pomiędzy rokiem 1850 a 1920, tylko na terenie samego Górnego Śląska powstało blisko 200 katolickich świątyń parafialnych¹.

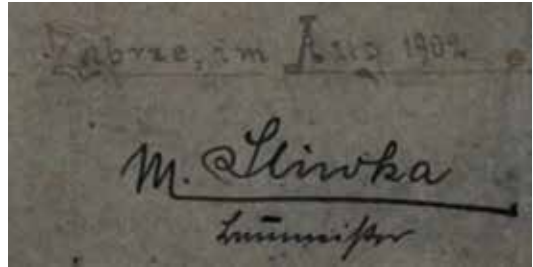
¹ D. Głazek, *Kościół Św. Pawła w Nowym Bytomiu. Z problematyki architektury sakralnej Górnego Śląska przełomu XIX i XX wieku*, [w:] *Studia nad sztuką nowoczesną*, red. J. Malinowski, t. 1: *Architektura XIX i początku XX wieku*, red. T. Grygiel, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991, s. 113.

Od końca ósmej dekady dziewiętnastego stulecia na Górnym Śląsku, w zakresie szeroko rozumianej architektury sakralnej, projektowali przede wszystkim miejscowi architekci. Sami przygotowywali plany i kosztorysy, które przedkładali do zatwierdzenia inwestorom powstającej świątyni. Należy podkreślić, że w swoich projektach wykorzystywali oni zarówno popularne w tym czasie wzorniki, przez co wpisywali swoje realizacje w nurt ogólnoeuropejski, jak i czerpali inspiracje ze znanych im, często pobliskich budowli sakralnych. W ten sposób powstało znaczące architektonicznie miejscowe środowisko twórcze. W grupie tej na pierwszy plan wysunęły się przede wszystkim dwie postaci – Paul Jackisch (1825–1912) oraz Ludwig Schneider (1855–1943).

Powstające, zwłaszcza rzymskokatolickie kościoły parafialne, otrzymywały formy neostylowe, z przodującą tendencją neogotyku. Właśnie w tej stylistyce zaprojektowany został kościół p.w. Dobrego Pasterza na Karbiu – najpierw kolonii robotniczej, następnie gminy miejskiej, a obecnie jednej z dzielnic Bytomia. Inicjatorem budowy karbskiej świątyni, na początku XX stulecia był ksiądz Johann Kuboth (1856–1920), proboszcz z Miechowic, którego parafia obejmowała tereny kolonii robotniczej na Karbiu. Kuboth przyczynił się do powstania kilku świątyń, w tym m.in. wybudowanego w latach 1900–1905 neoromańskiego kościoła p.w. Świętej Rodziny na Bobrku, obecnie dzielnicy Bytomia. Projektantem tej świątyni został wspomniany wyżej Ludwig Schneider, a pracami budowlanymi kierował Maximilian Sliwka z Zabrzeża². Najprawdopodobniej dobra współpraca przy tej budowie była jedną z przyczyn wyboru Sliwki na projektanta kościoła na Karbiu, który stał się najważniejszą w jego karierze, w pełni samodzielną, a zarazem najokazalszą w regionie i wciąż pełniącą swoją funkcję świątynią. Jego podpis (il. 1) widnieje na kolejnych wersjach rysunków projektowych z lat 1902, 1903, 1906 (il. 2–4). Ostatecznie kościół przybrał formę okazałej, trójnawowej pseudobazyliki z transeptem, o nieregularnym rzucie na planie zbliżonym do krzyża łacińskiego, z dominującymi w jej bryle dwoma strzelistymi wieżami w fasadzie i wielokątnie zamkniętym, niższym od korpusu prezbiterium, flankowanym kaplicami (il. 5). Pomimo tak okazałej realizacji, wciąż dominującej w krajobrazie Karbia, postać Sliwki jest nieznaną szerszemu gronu odbiorców, a jego biografia nie została dotąd opracowana. Należy podkreślić, że nie posiada on żadnego biogramu w opracowaniach słownikowych i encyklopedycznych. Jego nazwisko wzmiankowane jest w kilku publikacjach dotyczących przede

² Eadem, *Domus Celeberrima. Architektura sakralna (katolicka) przemysłowej części Górnego Śląska 1870–1914*, Katowice 2003, s. 114–115.

il. 1.
Podpis Maximiliana Sliwki na pierwszej wersji projektu kościoła na Karbiu z 1902 r. (źródło: Archiwum Parafii Dobrego Pasterza na Karbiu)

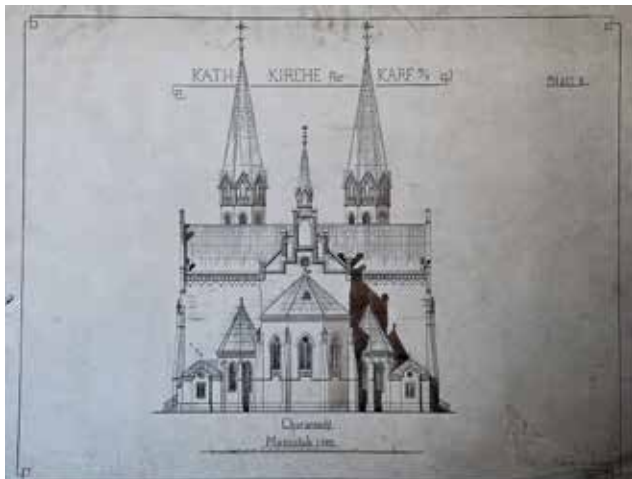

il. 2.
Bytom-Karb. Druga, niezrealizowana wersja projektowa kościoła p.w. Dobrego Pasterza autorstwa Maximiliana Sliwki z 1903 r. (źródło: Archiwum Parafii Dobrego Pasterza na Karbiu)

il. 3.
Bytom-Karb. Kościół p.w. Dobrego Pasterza. Rysunek projektowy Maximiliana Sliwki z 1906 roku. Widok fasady (źródło: Archiwum Parafii Dobrego Pasterza na Karbiu)

il. 4.
Bytom-Karb. Kościół
p.w. Dobrego Pasterza.
Rysunek projektowy
Maximiliana Sliwki
z 1906 roku. Widok
na elewację zachodnią
(źródło: Archiwum
Parafii Dobrego
Pasterza na Karbiu)

il. 5.
Bytom-Karb. Kościół
p.w. Dobrego Pasterza.
Widok ogólny (źródło:
Archiwum Parafii
Dobrego Pasterza na
Karbiu)

wszystkim architektury Górnego Śląska, głównie przy omawianiu dorobku innych twórców. Tytuły tych tekstów przywoływane są w konkretnych miejscach artykułu, omawiających kolejne realizacje Sliwki. Najważniejsze informacje dotyczące jego życia zaczerpnięte zostały z ksiąg metrykalnych gliwickiej parafii Wszystkich Świętych oraz not prasowych, w tym nekrologów, które ukazały się po jego śmierci w lokalnej prasie. Niniejszy artykuł stanowi zatem pierwszą próbę całościowego przedstawienia tej postaci, ze szczegól-

il. 6.
Nekrolog Maximiliana Sliwki,
zamieszczony w dzienniku „Der
Oberschlesische Wanderer”
(źródło: „Der Oberschlesische Wanderer”,
1940, nr 284, s. 16)

nym wskazaniem na sakralne realizacje Maximiliana Sliwki, które stanowią większość z jego dotychczas ustalonego dorobku architektonicznego.

Maximilian Johann Christophorus Sliwka, pisany także jako Max Sliwka, czasem Schliwka, urodził się 6 maja 1871 roku w Gliwicach. Adnotacja o jego chrzcie, w dniu 13 maja tego samego roku, widnieje w Księdze Chrztałów rzymskokatolickiej parafii p.w. Wszystkich Świętych w Gliwicach. Zapisano tam także, że jego ojcem był Peter Sliwka, matka nosiła imię Carolina³. 14 listopada 1894 roku zawarł on związek małżeński z dwudziestoletnią gliwiczanką Lucie Caecilie Marie Ballon. Ślub odbył się w kościele p.w. Wszystkich Świętych w Gliwicach⁴. Lucie urodziła się 21 listopada 1874 roku, także na terenie parafii Wszystkich Świętych⁵. Małżeństwo to trwało do śmierci Maxa, która nastąpiła 12 października 1940 roku, najprawdopodobniej w Gliwicach. Adnotacja o jego zgonie znajduje się w Księdze Zmarłych parafii Wszystkich Świętych⁶. Nekrolog informujący o jego śmierci ukazał się w dzienniku „Der Oberschlesische Wanderer” (il. 6)⁷. Można z niego wyczytać, że pogrzeb zaplanowany został na 15 października, o godz. 9.30. Zawarta pod koniec

³ Archiwum Parafii Wszystkich Świętych w Gliwicach (dalej: APWS GI), Księga Chrztałów, t. 17 (1871–1879), r. 1871, s. 20, nr 239.

⁴ APWS GI, Księga Ślubów, t. 9 (1892–1903), r. 1894, s. 67, nr 189.

⁵ APWS GI, Księga Chrztałów, t. 17 (1871–1879), r. 1874, s. 165, nr 594. Jej ojcem był Josef Ballon, a matką Marie.

⁶ APWS GI, Księga Zmarłych, t. 16 (1922–1948), r. 1940, s. 160, nr 164. Bogdan Małusecki, Kierownik gliwickiego oddziału Archiwum Państwowego w Katowicach, który jako pierwszy naprowadził mnie na ślady biograficzne Sliwki, udostępniając swoje prywatne wyniki badań, które następnie zostały przeze mnie zweryfikowane i poszerzone o nowe informacje, podaje że miejscem śmierci mógł być także Szpital Chorób Płucnych w Pilchowicach – Archiwum prywatne B. Małuseckiego, Maximilian Sliwka, informacje na podstawie wywiadu z 10.05.2020.

⁷ „Der Oberschlesische Wanderer” 1940, nr 284, s. 16.

tekstu informacja o drewnianym kościele na cmentarzu głównym wskazuje, że miejscem pochówku był Cmentarz Centralny w Gliwicach, co zostało potwierdzone w Zarządzie Cmentarza. Grób ten już nie istnieje⁸. Nekrolog wymienia także najbliższych zmarłego – syna Gerharda Sliwkę, doktora medycyny oraz pięć córek – Johanne Koschella, Dorothe Doring, Elisabeth Bitta, Eleonore Sliwka oraz zięciów Josefa Koschella, Martina Doring, Georga Biotta – doktora medycyny, a także podaje informacje, że Sliwka doczekał się jedenaścioru wnuków. Podziękowanie za udział w pogrzebie ukazało się także w „Der Oberschesische Wanderer” nr 293, a zredagowane zostało one przez syna Maximiliana – Gerharda⁹. Pośmiertne wspomnienie opublikowane zostało również przez przedstawicieli przedsiębiorstwa Der Schlesischen Elektrizitas- und Gas-Aktiengesellschaft, w którym Max przez prawie dekadę – w latach 1924–1934 – pełnił urząd „Leitende Architekt” (starszego architekta)¹⁰. Wdowa po budowniczym zmarła 4 marca 1941 roku, a jej pogrzeb odbył się 8 marca¹¹. W ciągu swojego życia był on także, przez aż dziewiętnaście lat, Gemeindevertreter (przedstawicielem społeczności) w gminie Klein Zabrze (Małe Zabrze)¹². Informacje o wyborze Sliwki do rady gminy podał m.in. dziennik „Der Oberschesische Wanderer” z 1902 roku¹³. Po 1915 roku był także Stadtverordnete d. Hindenburg¹⁴. Na podstawie zabrzańskich ksiąg adresowych, wiadomo, że do lat trzydziestych na pewno jego adresem zamieszkania była ulica Glückaufstrasse 10 w Zabrzu – obecna ulica Szczęść Boże¹⁵. Przed śmiercią być może mieszkał w Gliwicach, na co wskazuje ujęcie go w wykazie zmarłych tamtejszej parafii p.w. Wszystkich Świętych. W roku 1932 nazwisko Sliwki, wraz z zabrzańskim adresem oraz podaniem zawodu architekta, pojawiło się na liście dotyczącej udziału w polskich nabożeństwach, sporządzonych przez zabrzańskie NSDAP¹⁶.

⁸ Informacja na podstawie wywiadu autora z Piotrem Jaroszem, Zastępcą Dyrektora Miejskiego Zakładu Usług Komunalnych w Gliwicach, z dnia 25.06.2020.

⁹ „Der Oberschesische Wanderer” 1940, nr 293, s. 16.

¹⁰ „Der Oberschesische Wanderer” 1940, nr 286, s. 8.

¹¹ APWS GI, Księga Zgonów, t. 16 (1922–1948), r. 1941, s. 165, nr 43.

¹² Informacja z prywatnego archiwum Bogdana Małuseckiego.

¹³ „Der Oberschesische Wanderer” 1902, nr 68, s. 6. Podano tam, że na mistrza budowlanego Maxa Sliwkę oddano 225 głosów, przy jednoczesnej bardzo słabej frekwencji wyborczej.

¹⁴ Informacja z prywatnego archiwum Bogdana Małuseckiego.

¹⁵ Taki adres podaje m.in. *Adressbuch Hindenburg 1924*, w zapisie Sliwka określony jest jako architekt sbc.org.pl/dlibra/publication/98196/edition/98196/content, (16.06.2021).

¹⁶ *Nadzorować, interweniować, karać. Nazistowski obóz władzy wobec Kościoła katolickiego w Zabrzu (1934–1944). Wybór dokumentów*, oprac. S. Rosenbaum, M. Węcki, Katowice 2010, s. 161.

il. 7.
Zabrze. Kościół
p.w. Św. Andrzeja.
Widoczna –
dobudowana przez
Maximiliana Sliwkę
w latach 1895–1896
- południowa nawa
boczna (źródło:
zabrze.fotopolska.eu,
16.06.2021)

W archiwalnych źródłach występuje on jako Mauermeister – mistrz mularski, na projektach karbskiego kościoła podpisywał się jako Baumeister – mistrz budowniczy, określany jest także jako architekt. Prawdopodobne jest, że wzorem wielu innych osób posiadających wykształcenie techniczno-budowlane, ukończył Königlische Baugewerkschule we Wrocławiu i Königlich Technische Hochschule w Berlinie¹⁷. W drugiej połowie lat 90. XIX wieku był już czynnym budowniczym. Działał głównie na obszarze Górnego Śląska i Opolszczyzny. W trakcie kwerendy źródłowej udało się ustalić listę jego realizacji, pośród których znaczącą część stanowi architektura sakralna lub budynki powiązane z tą specyfiką – probostwa, domy parafialne, klasztory, kostnice cmentarne czy mała architektura, jak grotty lourdzkie czy kapliczki. W jego dorobku widnieją jednak także kamienice, budynki szkolne czy domy i osiedla robotnicze. Lista ta wymaga jednak dalszego uściślenia¹⁸.

Jedną z pierwszych potwierdzonych jego prac jest, datowana na lata 1895–1896, rozbudowa, o dodatkową, południową nawę boczną, kościoła p.w. Św. Andrzeja w Zabrzu (il. 7). Maksymilian Sliwka, na zlecenie proboszcza Heinricha Neumanna, wykonał projekty oraz prowadził samą budowę. Nie był to jednak projekt w pełni udany. Dostawienie dodatkowej nawy do bryły kościoła, spowodowało, że jej przestrzeń, oddzielona była na całej długości od reszty budowli ścianą, a do wnętrza prowadziły tylko jedne drzwi. Rozwią-

¹⁷ Przypuszczenie takie wysuwa Bogdan Małusecki. Na podstawie wywiadu z 10.05.2020.

¹⁸ Ważne informacje zawiera m. in. artykuł z okazji jego 65-tych urodzin, w którym wyszczególnione najważniejszego jego realizacje – zob. „Oberschlesische Volksstimme” 1936, nr 121.

zanie to znacznie utrudniało uczestnictwo w nabożeństwie osobom tam się znajdującym¹⁹. W kolejnym roku w kościele powiększono empore organową, nie wiadomo jednak czy i za te prace odpowiedzialny był Sliwka.

Pod koniec lat 90. XIX wieku budowniczy Sliwka z Zabrze, wraz z innym o nazwisku Uttler, uczestniczyli w pracach przy powstawaniu klasztoru elżbietanek w Miechowicach, położonego w bliskości kościoła p.w. Krzyża Świętego²⁰. Nie do końca wiadomo jednak czy budował on wszystkie obiekty tego kompleksu. Jego podpis widnieje pod jednym z projektów przechowywanych w Archiwum Państwowym w Katowicach²¹. Prace budowlane podjęte zostały dzięki staraniom miechowickiego proboszcza księdza Kubotha. Jest to najprawdopodobniej pierwsza współpraca tego kapłana z Maxem Sliwką. Kolejne będą miały miejsce przy kościele p.w. Świętej Rodziny na Bobrku oraz kościele p.w. Dobrego Pasterza na Karbiu. Kompleks budynków, obejmujący klasztor, przytułek, sierociniec i przedszkole, został ukończony w marcu 1897 roku²². Obecnie z całości istnieje i dalej pełni swoją rolę tylko budynek klasztorny.

W roku 1898, w parafii p.w. Św. Andrzeja, Sliwka został kierownikiem budowy nowej plebanii. Wraz ze swoim zastępcą Schwirkusem wykonał także obliczenia statyczne dla powstającego budynku. Pieczę nad tą budową miał królewski nadzorca budowlany Schröer. We wrześniu tego samego roku mury wzniesione były już do poziomu dachu. W tym czasie wybuchł jednak spór pomiędzy Sliwką a urzędnikami, w efekcie którego budowniczy z Zabrze doprowadził realizację tylko do stanu surowego, a pracami wykończeniowymi we wnętrzu kierował już Karl Kuschnia²³.

Kolejny jego projekt, przy którym określony został jako mistrz murarski, to budowa, w 1899 roku, kamienicy przy Dorotheestrasse 6 (ob. ul. 3 Maja 6) w Zabrzu. W chwili obecnej na parterze i pierwszym piętrze tego budynku znajdują się sale wystawowe oddziału Muzeum Miejskiego w Zabrzu.

¹⁹ P. Górecki, „*Matka Kościołów zabrzańskich*”. *Historia parafii św. Andrzeja Apostoła w Zabrzu 1354–2018*, Zabrze 2018, s. 116–117.

²⁰ Zob. A. Kubacz, *Architekci, budowniczy i murarze związani z Miechowicami*, http://www.gazetamiechowic.pl/historia/architekci_i_murarze_miechowic.html, (10.07.2021).

²¹ Archiwum Państwowe w Katowicach, Zespół 12/1591/0/1/48 Okręg Urzędowy Miechowice (1884–1928), Acta betreffend an Niederlassung der Genossenschaft der grauen Schwestern von der Hl. Elisabeth, sygn. 200. Informacja za A. Kubacz – na podstawie wywiadu przeprowadzonego przez autora z dr. Adamem Kubaczem 10 czerwca 2020 r.

²² J. Bonczol, *Zabytki*, „Magazyn Bytomski”, t VII: *Zabytki Bytomia*, red. J. Drabina, Bytom 1988, s. 199.

²³ Archiwum Parafialne parafii p.w. Św. Andrzeja w Zabrzu, *Die Baulichkeiten von der Pfarrei-Gebäuden*, t. III, sygn. B 4; Zob. także P. Górecki, „*Matka...*”, s. 144.

Akta koncesyjne z projektami budowlanymi kamienicy znajdują się w Archiwum Państwowym w Katowicach²⁴. W dniu 5 listopada 1899 roku w nowo wybudowanym obiekcie, otwarto „Wiener Cafe Silesia”, drugą zabrzańską kawiarnię. Właścicielami kawiarni byli R. Wittmann i sam Maximilian Sliwka. W lutym 1899 roku podpisał on dokument celem uzyskania koncesji. Zaś 5 listopada tego roku, w gazecie „Zabrzer Anzeiger”, pojawiło się ogłoszenie informujące o otwarciu lokalu w najbliższą niedzielę²⁵. Na parterze cztero-kondygnacyjnej kamienicy mieściła się kawiarnia i cukiernia, a także restauracja i pokój bilardowy, dodatkowo lokal posiadał osobną salę dla pań, które mogły we własnym towarzystwie wypić tam kawę. W projektach tej budowli można zauważyć, że Sliwka zadbał w swoim lokalu zarówno o funkcjonalność pomieszczeń, jak ich modne wyposażenie. Kawiarnia jednak szybko, z nieustalonych powodów, zmieniała właściciela, już w 1901 roku był nim Franz Gonsior²⁶.

W latach 1900–1905 Max Sliwka, określany jako budowniczy, prowadził budowę kościoła Św. Rodziny na Bobrku. Projekt neoromańskiej świątyni wykonany został przez znanego śląskiego architekta Ludwiga Schneidera. Mniej więcej w tym samym czasie, w latach 1903–1904 Max Sliwka, jako budowniczy, pracował przy innym, także neoromańskim kościele, zaprojektowanym przez Schneidera – świątyni p.w. Narodzenia Jana Chrzciciela w Bojszowach²⁷. Współpraca z Ludwigiem Schneiderem jest ważnym punktem w zawodowym biogramie Maxa Sliwki. Zwłaszcza w projekcie karbskiej świątyni Dobrego Pasterza widoczne są inspiracje czerpane z jego projektów.

W latach 1904–1907 trwały prace przy rozbudowie, a w konsekwencji całkowitej przebudowie kościoła p.w. Św. Wawrzyńca w Strzelcach Opolskich, wykonanej według projektu architekta Jerzego (Georga) Güldenpfenniga. Zostały one zainicjowane przez księdza Maksymiliana Ganczarskiego. Max Sliwka, określany jako mistrz budowniczy z Zabrze, odpowiedzialny był przy tej realizacji za prace inżynierskie i murarskie. Nadzór budowlany prowadził zaś inspektor Weihe. W ich efekcie powstała obszerna, neobarokowa świątynia parafialna, pomyślana jako trzynawowa bazylika²⁸.

²⁴ Archiwum Państwowe w Katowicach oddział w Gliwicach, Zespół Kreisausschuss Hindenburg, sygn. 1528. Informacja pozyskana w czasie wywiadu autora z Piotrem Hnatszym z Muzeum Miejskiego w Zabrzu, 05.06.2020.

²⁵ Zob. D. Guz, *Cafe Silesia*, http://aplus.historia-zabrze.pl/zabrze_cafe_silesia.html, (18.06.2021).

²⁶ Ibidem.

²⁷ Zob. <http://bojszowy.katowice.opoka.org.pl/parafia/historia>, (12.06.2021).

²⁸ Zob. *Die Laurentius-Kirche*, http://www.strzelceopolskie.pl/wizytowka_de/laurentius_kirche, (16.06.2021).

W 1905 roku ksiądz Paweł (Paul) Sigulla z parafii p.w. Św. Michała Archaniola w Orzegowie, zaproponował Maxa Sliwkę na projektanta nowego kościoła. Wykonał on projekt, za który miano mu zapłacić 1500 marek. Pieniądze, najprawdopodobniej w niepełnej kwocie, zostały wysłane do Zabrza, przy czym doszło do pomyłki w imieniu odbiorcy, zamiast Maximilian, podano Paweł. W związku z tym przekaz wrócił do księdza Sigulli, który uznając swój błąd dopilnował, by za drugim razem należność odebrał Max. Wykonany projekt został skonsultowany z architektem Wilhelmem Wieczorkiem, który 1894 roku zaprojektował i wybudował poprzedni, zbyt mały już wówczas kościół. Sliwka założył, że w nowej świątyni zmieści się 2700 osób, a koszt jej budowy oszacował na 440 tys. marek. Projekt ten nie uzyskał jednak pozytywnej opinii władz Rejencji Opolskiej. Uznano go za zbyt kosztowny, a co najistotniejsze stwierdzono, że jego twórca nie posiadał odpowiednich uprawnień do tego typu prac, mógł jedynie – według opinii władz – wykonywać szkice budowy. Jednocześnie orzeczono, że niestabilność gruntu nie pozwala na budowę tak okazałego kościoła i zalecono rozbudowę już istniejącego, co też uczyniono. Sliwka domagając się jednak wypłacenia pełnego honorarium, wytoczył proces sądowy komitetowi budowy kościoła. W jego trakcie udowodniono mu brak odpowiednich uprawnień²⁹. Jest to niezmiernie interesujące biorąc pod uwagę fakt, że w tym samym okresie zaprojektował on kościół na Karbiu, gdzie także problemy sprawiała jego lokalizacja na terenach górniczej eksploatacji³⁰. Również w 1905 roku Maximilian wybudował kaplicę pogrzebową na nowo powstałym cmentarzu parafii p.w. Św. Andrzeja w Zabrzu. W dokumentach określony został mianem murarza³¹. Jego projektu i realizacji był także dom nadzorcy tego cmentarza³².

W latach 1906–1907, według opracowanego przez Sliwkę projektu budowlanego, przeprowadzono rozbudowę kościoła p.w. Św. Marii Magdaleny w Tychach³³. Prace te prowadzone były na zlecenie ks. Jana Kapicy. Już w lutym 1902 roku pracownia architektoniczna Maxa Sliwki z Zabrza podjęła się przygotowania projektu rozbudowy kościoła, tak by uzyskać powierzchnię

²⁹ W. Ślęzak, *Joanna i Hans Ulryk Schaffgotschowie jako fundatorzy kościołów w okolicy Bytomia*, Bytom 1996, s. 58–60.

³⁰ Kościół na Karbiu od połowy XX wieku doświadcza degradującego wpływu skutku szkód górniczych, co wymuszało kilkukrotne gruntowne prace remontowe. Obecny stan zachowania karbskiej świątyni jest ponownie alarmująco zły.

³¹ P. Górecki, „*Matka...*”, s. 68.

³² Informacja o domu nadzorcy cmentarza uzyskana w czasie wywiadu z B. Małusekim z 10.05.2020.

³³ Zob. *Jubileuszu matki tyskich kościołów*, <https://tychy.naszemiasto.pl/jubileuszu-matki-tyskich-kosciolow/ar/c1-6761043>, (12.06.2021).

dla 7500 wiernych. Wykonany przez Sliwkę projekt przewidywał przedłużenie nawy głównej kościoła, by sięgała ona istniejącego do dzisiaj obszernego, półkolistego prezbiterium. Przewidywał on także dobudowanie do istniejącego budynku dwóch obszernych naw bocznych. Po lewej stronie kościoła z Grotą Matki Bożej, a po prawej z Kaplicą Ogrójca. Rozbudowana świątynia miała mieć kształt dużego krzyża z zaokrąglonymi ramionami. W kwietniu 1906 roku wyburzono część starego budynku kościelnego. Rozpoczęcie prac odbyło się z nieznanym opóźnieniem, które wynikało z winy projektanta, dopracowującego poprawki zgłoszone przez proboszcza. Przy rozbiórce około połowy dotychczasowych murów, nie naruszono wieży. Po ukończeniu rozbudowy kościoła okazała się jednak, że nie harmonizuje ona z nową, dużą bryłą świątyni. Była w stosunku do niej zbyt niska³⁴. Poświęcenie kościoła, po rozbudowaniu go o około 60% powierzchni użytkowej, nastąpiło w maju 1907 roku³⁵. Ludwik Musioł, w monografii historycznej miasta na temat tych prac napisał: „Rozszerzenie kościoła nastąpiło w ten sposób, że nową część dołączono w wysokości czwartego przęsła nawy dawnej budowli, przy czym przy obu bokach dobudowano dwie nawy boczne, a w kierunku podłużnym rozbudowano również dawną nawę z nowym prezbiterium”³⁶. Końcowy wykaz kosztów prac przy rozbudowie tyskiej świątyni, na prośbę księcia pszczyńskiego, proboszcza miejsca, a także zgodnie z istniejącym prawem budowlanym, sporządził architekt Max Sliwka. Określony on został przy tym jako „budowniczy, zaprzysięgły sędownie, taksator i rzeczoznawca dla powiatu miejskiego Gliwice”³⁷. W trakcie swoich czynności wykazał on, że kosztorys rozbudowy nie został przekroczony, w materiały zostały zużyte zgodnie z założeniami i planem³⁸.

W okresie 1909–1911 Maximilian Sliwka zbudował nowy kościół p.w. Św. Michała Archanioła w Kotulinie³⁹. W pracach tych zachował, w czę-

³⁴ Zob. *Historia rozbudowy kościoła pw. św. Marii Magdaleny w Tychach*, http://www.tychymm.katowice.opoka.org.pl/100lat/historia_rozbudowy.php, (16.06.2021). Informacje zawarte w tekście internetowym podane zostały na podstawie tekstu z książki: J. Wycisło, *Dzieje parafii pod wezwaniem św. Marii Magdaleny w Tychach w zapiskach kronikarskich*, Tychy 2000.

³⁵ Zob. *Historia parafii p.w. św. Marii Magdaleny w Tychach*, <http://www.tychymm.katowice.opoka.org.pl/>, (16.06.2021).

³⁶ L. Musioł, *Tychy monografia historyczna*, Tychy 1939, s. 242.

³⁷ Zob. *Historia rozbudowy kościoła pw. św. Marii Magdaleny w Tychach*, http://www.tychymm.katowice.opoka.org.pl/100lat/historia_rozbudowy.php, (16.06.2021).

³⁸ Ibidem.

³⁹ *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, t. VI: *województwo katowickie*, red. I. Rejduch-Samek, J. Samek, z. 5: *Powiat gliwicki*, invent. E. Dwornik-Gutowska, M. Gutowski, K. Kutrzebianka, Warszawa 1966, s. 31.

ści zachodniej, fragmenty dawnego muru. Sam zaś kościół zaprojektowany został w stylistyce neobarokowej z elementami modernistycznymi.

W czerwcu 1911 roku rada parafialna kościoła p.w. Św. Andrzeja w Zabrzu podjęła decyzję o kolejnej rozbudowie. Pierwsze ekspertyzy budowlane wykonał Sliwka, projektant poprzedniej rozbudowy. Wyliczając potrzebną powierzchnię świątyni dla licznej wspólnoty wiernych, przekraczającej wówczas 37 tysięcy osób, stwierdził wtedy: „Jeżeli przyjąć, że tylko 0,3 m. kw. powierzchni sakralnej przypada na jedną osobę, to miejsca w jego wnętrzu wystarcza zaledwie na 1360 osób. Pozostałych 2037 osób, jakie w przypadku czterech mszy św. przypadają statystycznie na jedno nabożeństwo niedzielne, nie mieści się w kościele, albo też przeciwnie: powoduje ogromny ścisk, jaki zagraża bezpieczeństwu”⁴⁰. Ostatnie zdanie wskazuje na akcent, jaki w swoich projektach kładł na funkcjonalność i jednocześnie standardy bezpieczeństwa. Podobnymi kryteriami zapewne kierował się w projekcie świątyni na Karbiu. W planach dla kościoła p.w. Św. Andrzeja zaproponował wyburzenie południowej ściany, a zatem i zaprojektowanej przez niego w 1895 roku dodatkowej nawy i postawienie nowej. Nie naruszona miała zostać jednak wieża. W 1912 propozycję tę poddano ocenie profesorów Beckera z Moguncji i Welza z Berlina, którzy ją zanegowali, tłumacząc, że takie rozwiązanie zniekształci bryłę kościoła. Mimo to, budowę planowano dalej. W międzyczasie zastanawiano się także, czy nie wybudować nowego kościoła, gdyż rozbudowa miała być bardzo kosztowna a grunt, na jakim stała świątynia, był zbyt miękki i niestabilny. Co ważne, na kierownika robót budowlanych nie proponowano już wtedy Sliwki, najprawdopodobniej mając na uwadze spór, jaki wybuchł między nim a urzędnikami przy budowie plebani w 1898 roku. Ostatecznie w ogóle zaniechano prowadzenia prac, czego przyczyną była trudna sytuacja lat I Wojny Światowej⁴¹.

W tym samym 1911 roku, na terenie Sośnicy, znajdującej się między Zabrzem, a Gliwicami, obecnie gliwickiej dzielnicy, rozpoczęto budowę tymczasowego kościoła p.w. Serca Pana Jezusa. Nowa parafia wydzielona została z terytorium największej zabrzańskiej parafii, wspomianej już wyżej kilkakrotnie parafii p.w. Św. Andrzeja. Tzw. „Notkirche” powstał według projektu architekta Sliwki z Zabrze (il. 8). Pracami budowlanymi kierował miejscowy przedsiębiorca mistrz Fronia. Poświęcenie niewielkiego kościoła miało miejsce 17 lipca 1911 roku. Obiekt przeznaczony był dla 4053 wiernych z Sośnicy i sąsiedniego Maciejowa i w zamyśle inwestorów miał służyć przez okres

⁴⁰ P. Górecki, „*Matka...*”, s. 117.

⁴¹ Ibidem, s. 117–118.

il. 8.
 Gliwice-Sośnica.
 Archiwalna fotografia
 przedstawiająca kościół
 NMP Wspomożenia
 Wiernych oraz stojący
 obok niego kościół
 p.w. Serca Jezusowego,
 tzw. „Notkirche”,
 wybudowany w 1911 r.
 Jego projekt wykonał
 i budowę nadzorował
 Maximilian Sliwka
 (źródło: nmpww.pl,
 16.06.2021)

3–4 lat, do wybudowania głównego kościoła. Przez to nie posiadał on ani okazałej formy architektonicznej, ani bogatego wystroju wnętrza. Ulokowany został w sąsiedztwie budynku Urzędu Gminnego w Sośnicy, na niewielkim wzniesieniu. Ten wykonany w konstrukcji szachulcowej kościół na kamiennym cokole miał 20 metrów długości i 12 metrów szerokości. Na dwuspadowym dachu umieszczono niewielkich rozmiarów wieżę. W jego wnętrzu, na wyłożonym surowymi cegłami podłożu, ustawiono 22 ławki, z których każda mogła pomieścić 10 osób. Na ścianach pokrytych żółtym tynkiem rozwieszono obrazy Drogi Krzyżowej z łacińskim opisem. Prezbiterium zdobiło malowane na stropie Oko Opatrzności. Główny ołtarz, w którego centrum znajdował się obraz Serca Pana Jezusa, zestawiony został z części renesansowego ołtarza, pochodzącego ze starego drewnianego kościoła p.w. Św. Andrzeja w Zabrze. Kościół posiadał także empore muzyczną, z deskową balustradą, na której ustawione były niewielkie organy. Równie skromnie wykonane były chrzcielnica i ambona. Budynek posiadał jednak elektryczne oświetlenie⁴². Szybki przyrost mieszkańców Sośnicy, głównie pracowników tutejszej kopalni węgla kamiennego, spowodował, że już rok po budowie kościoła tymczasowego ksiądz Amand Ballon zwrócił się do władz diecezjalnych z prośbą o pozwolenie na budowę nowej, przestronnej świątyni. Jej projekt w stylu barokowym wykonał już wcześniej, w 1909 roku, Maximilian Sliwka określany

⁴² Zob. *Historia parafii*, <https://nmpww.pl/historia-parafii/>, (16.06.2021). Zob. także: J. Schmidt, *Kościół p.w. Najświętszej Marii Panny Wspomożenia Wiernych*, [w:] *Kościół Ziemi Gliwickiej. Kościoły gliwickie*, cz. I, Gliwice 1998, s. 237.

jako architekt z Zabrza⁴³. Koszt budowy wraz z probostwem obliczony był na kwotę 215 tys. marek, a fundusze miały pochodzić głównie ze składek parafian, w mniejszym stopniu z pomocy udzielonej przez miejscowy Urząd Gminny oraz diecezji wrocławskiej. Jednak w związku z sytuacją polityczną i problemami finansowymi, projekt Sliwki nie został zrealizowany. Tymczasowy kościół, który projektował z myślą, że będzie służył 3–4 lata, pełnił swoją funkcję aż do jesieni 1922 roku, kiedy konsekrowano nowy kościół p.w. Najświętszej Marii Panny Wspomożenia Wiernych, wybudowany tuż obok niego, według projektu rządowego doradcy budowlanego dr Klugego z Gliwic. Pracami budowlanymi przy wznoszeniu świątyni kierował mistrz budowlany Koban. Tymczasowy kościół, projektu Sliwki, po powstaniu nowej świątyni został rozebrany⁴⁴.

W 1913 roku w zabrzańskim dzienniku „Zabrzer Anzeiger” ukazała się notatka informująca o planowanych pracach przy budowie kościoła w Ziemęcicach⁴⁵. W dotychczasowym budynku zawalił się dach, który w 1904 roku obciążony został sygnaturką. Jednym z wykonawców projektu planowanej tam świątyni był Maximilian Sliwka. Ostatecznie, dopiero w latach 1926–1927 wybudowano tam nowy kościół według koncepcji architekta Theodora Ehla⁴⁶

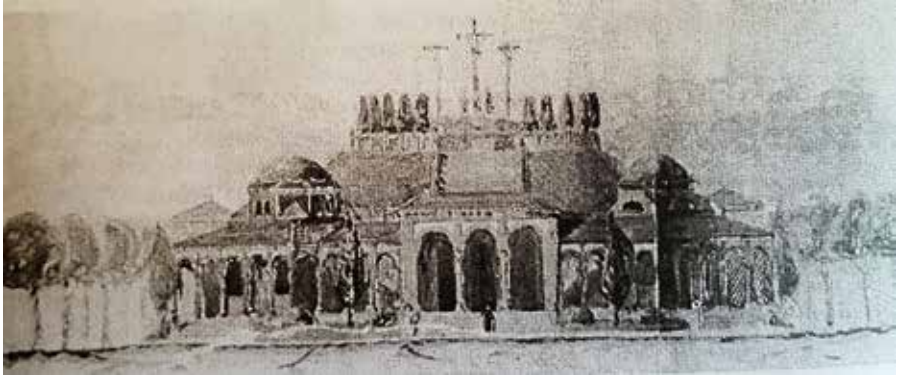
Inne projekty Sliwki łączą się z klasztorem i kościołem franciszkańskim w katowickich Panewnikach, popularnym centrum duszpasterskim na Śląsku. W 1916 roku Max Sliwka sporządził plany i rysunki kaplic dla panewnickiej kalwarii. Dodatkowo zaplanował także budowlę na potrzeby obsługi ruchu pielgrzymkowego – pijalnię i halę sprzedaży dewocjonałów. W swoim pomysle nie powielił on idei rozrzuconych w większym terenie kaplic, tak jak uczyniono to m.in. w pobliskich Piekarach Śląskich czy na Górze Świętej Anny (dwa popularne śląskie miejsca pielgrzymkowe), ale zaproponował zwartą zabudowę kaplic, koncentrujących się wokół centrum, jakim była Golgota (il. 9). Plany te uwzględniały wykorzystanie istniejących na niej już od pięciu lat trzech krzyży. Całość miała tworzyć rodzaj kopca, otoczonego wieńcem kaplic wokół podstawy. Takie rozwiązanie nawiązywało do realizacji niemieckiego baroku. Szczególnie interesująca w projekcie jest kaplica VI stacji, w formie budowli centralnej z kopułą na planie kwadratu, z ozdobnym, fron-

⁴³ Datę tę podał w czasie wywiadu Bogdan Małusecki.

⁴⁴ Zob. *Historia parafii*, <https://nmpww.pl/historia-parafii/>, (12.06.2020). Zabytkowy ołtarz, który zdobił jego prezbiterium, został przeniesiono do Zabrza, gdzie po renowacji ustawiono go w 1931 roku w kościele św. Antoniego, gdzie znajduje się do chwili obecnej.

⁴⁵ „Zabrzer Anzeiger”, 1913, nr 165. Informację tę zawdzięczam panu Piotrowi Hnatszynowi z zabrzańskiego muzeum.

⁴⁶ P. Górecki, *Parafie i kościoły diecezji gliwickiej*, Gliwice–Opole 2017, s. 145–146.

il. 9. Katowice-Panewniki. Projekt założenia kalwaryjskiego z 1916 r., autorstwa Maximiliana Sliwki (źródło: H. Pyka, *Założenia ideowe i architektoniczne kalwarii panewnickiej*, [w:] *Wkład kościołów i zakonu franciszkanów w kulturę Katowic*, red. A. Barciak, Katowice 2003, s. 318)

towym ryzalitem z portalem wgłębnym i nawiązującym do niego laskowaniem wyżej położonych okien. Co ważne Sliwka starał się, by projekt kalwarii ściśle współgrał z architekturą neostylowego kościoła i klasztoru w Panewnikach. W ten sposób całość stanowiłaby zwarty zespół architektoniczny⁴⁷. Świadczy to o jego wyczuciu artystycznym i estetycznym. Niestety projekt ten nie został zrealizowany, ze względu na toczącą się wojnę. Wykonana została za to przebudowa wnętrza panewnickiego kościoła, której projekt w 1916 roku także wykonał Sliwka. Zgodnie z jego pomysłem likwidacji uległy schody do krypty w dolnym prezbiterium, a wprowadzone zostały nowe, prostopadłe do kierunku prezbiterium, prowadzone z kaplic naw bocznych. Całość dolnego prezbiterium została powiększona. Przy filarach kopuły, dotychczasowe boczne ołtarze Św. Barbary i Św. Klary zastąpiono nowymi, poświęconymi Sercu Maryi i Najświętszemu Sercu Pana Jezusa⁴⁸. Ten ostatni posiada marmurowy ołtarz, figurę i drewniany baldachim, które wykonała w 1916 roku pracownia Johanna Goldkuhle z Essen⁴⁹.

W latach 1922–1927 trwały prace przy zaprojektowanym przez Sliwkę kościele w Wyrach koło Mikołowa (il. 10). Co ważne w projekcie tym, podobnie jak w przypadku kościoła p.w. Dobrego Pasterza na Karbiu, wzorował

⁴⁷ H. Pyka, *Założenia ideowe i architektoniczne kalwarii panewnickiej*, [w:] *Wkład kościołów i zakonu franciszkanów w kulturę Katowic*, red. A. Barciak, Katowice 2003, s. 310–311.

⁴⁸ S. Gierlotka, *Bazylika Ojców Franciszkanów św. Ludwika i Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Katowicach-Panewnikach*, Katowice 2013, s. 107.

⁴⁹ Ibidem, s. 110.

il. 10.
Wyrzysk. Kościół p.w.
Najświętszego Serca
Pana Jezusa. Projekt
kościół autorstwa
Maximiliana Sliwki,
budowa w latach 1922–
1927 (źródło: [https://
silesia.edu.pl](https://silesia.edu.pl), 16.06.2021)

się on na wcześniejszych planach wykonanych w 1907 roku przez Ludwiga Schneidera⁵⁰.

Bogdan Małusecki podał jeszcze inne projekty i realizacje Maximiliana Sliwki⁵¹. Wskazał na budynek ośmioklasowej szkoły w Zabrze z 1900 roku, domy osiedla w Sośnicy z lat 1920–1923, rozbudowę zamku w Błotnicy Strzeleckiej, wykonanie projektu założenia klasztornej na Górze Św. Anny na Opolszczyźnie, dom parafialny w parafii p.w. Św. Andrzeja w Zabrze, dom parafialny i klasztor w Mikulczycach – obecnej dzielnicy Zabrze. Informacji te wymagają weryfikacji poprzez dalsze prace badawcze.

Powyższy tekst jest pierwszą próbą całościowego spojrzenia na dorobek zawodowy Maxa Sliwki oraz opracowania jego biografii. Postać śląskiego budowniczego wymaga dalszych pogłębionych badań archiwalnych, które mogą rozszerzyć stan wiedzy przedstawiony w artykule. Dzięki temu nie tylko jego osoba zostałaby przybliżona szerszemu gronu odbiorców, ale co równie ważne poszerzony zostałby stan wiedzy nad historią i architekturą Górnego Śląska końca XIX wieku i pierwszych dekad XX stulecia.

⁵⁰ D. Głazek, *Ludwig Schneider – architekt kościołów*, [w:] *Architektura Wrocławia*, t. 3: *Świątynia*, red. J. Rozpędowski, Wrocław 1997, s. 269, przypis 20.

⁵¹ Archiwum prywatne B. Małuseckiego, Maximilian Sliwka.

Kalendarium życia i realizacji Maximiliana Sliwki, opracowane przez autora

- **6 maja 1871** – narodziny w Gliwicach Maximiliana Johanna Christophorusa Sliwki, syna Petera i Caroliny Sliwki
- **13 maja 1871** – chrzest w rzymskokatolickim kościele p.w. Wszystkich Świętych w Gliwicach
- **14 listopada 1894** – Maximilian zawiera małżeństwo w kościele p.w. Wszystkich Świętych w Gliwicach z urodzoną w tym mieście Lucie Cecilie Marie Ballon, para doczeka się czterech córek i syna
- **1895–1896** – prowadzi rozbudowę kościoła p.w. Św. Andrzeja w Zabrze
- pod koniec XIX w. – bierze udział w pracach przy klasztorze w Miechowicach
- **1898** – kieruje pracami przy budowie plebani parafii p.w. Św. Andrzej w Zabrze
- **1898–1899** – projektuje i buduje kamienicę przy Dorotheestrasse 6 (ob. ul. 3 Maja 6) w Zabrze; zostaje współwłaścicielem ulokowanej w niej kawiarni
- **1900** – wykonuje budynek ośmioklasowej szkoły w Zabrze
- **1900–1905** – jest budowniczym kościoła p.w. Św. Rodziny na Bobrku, gdzie współpracuje z Ludwigiem Schneiderem
- **1902** – wybrany do rady gminy Klein Zabrze, w której przez 19 lat jest Gemeindevertreterem; pracownia architektoniczna Maxa Sliwki z Zabrze podejmuje się przygotowania projektu rozbudowy kościoła p.w. Św. Marii Magdaleny w Tychach; zostaje wybrany na projektanta kościoła na Karbiu i wykonuje pierwszy, odrzucony projekt
- **1903** – tworzy drugi, także niezaakceptowany projekt karbskiej świątyni
- **1903–1904** – pracuje przy budowie kościoła p.w. Narodzenia Jana Chrzciciela w Bojszowach
- **1904–1907** – prowadzi prace przy rozbudowie, a w konsekwencji całkowitej przebudowie kościoła p.w. Św. Wawrzyńca w Strzelcach Opolskich
- **1905** – wykonuje niezrealizowany projekt kościoła p.w. Św. Michała Archanioła w Orzegowie; buduje kaplicę pogrzebową na nowo powstałym cmentarzu parafii p.w. Św. Andrzeja w Zabrze
- **1905–1908** – buduje kościół p.w. Dobrego Pasterza na Karbiu

- **1906** – sygnuje trzecią, zaakceptowaną wersję projektu kościoła na Karbiu
- **1906–1907** – według opracowanego przez Sliwkę projektu budowlanego, przeprowadzono rozbudowę kościoła p.w. Św. Marii Magdaleny w Tychach
- **1907** – podpisuje protokół finansowy rozbudowy tyskiego kościoła, jest określany jako budowniczy, zaprzysięgły sędownie, taksator i rzeczoznawca dla powiatu miejskiego Gliwice
- **1909** – wykonuje niezrealizowany projekt neobarokowego kościoła w Sośnicy
- **1909–1911** – buduje kościół p.w. Św. Michała Archanioła w Kotulinie
- **1911** – wykonuje pierwsze ekspertyzy pod budowę nowego kościoła p.w. Św. Andrzeja w Zabrze; projektuje i buduje tymczasowy kościół Sośnicy
- **1911–1912** – przygotowuje odrzucony potem projekt kościoła p.w. Św. Andrzeja w Zabrze
- **1913** – przygotowuje niezrealizowane plany kościoła dla parafii w Ziemięcicach
- **po 1915** – jest Stadtverordnetem d. Hindenburg
- **1916** – sporządził niezrealizowane plany i rysunki kaplic dla panewnickiej kalwarii; przygotowuje wykonany potem projekt przebudowy prezbiterium panewnickiego kościoła franciszkańskiego
- **1920–1923** – buduje domy osiedla w Sośnicy
- **1922–1927** – prace przy zaprojektowanym przez Sliwkę kościele w Wyrach koło Mikołowa
- **1924–1934** – pełni urząd „Leitende Architekt” w przedsiębiorstwie Der Schlesischen Elektrizitäts- und Gas-Aktiengesellschaft
- **1932** – wymieniony w dokumentach zabrzańskiego NSDAP jako uczestnik polskich nabożeństw
- **12 października 1940** – śmierć Maximiliana Sliwki
- **15 października 1940** – pochowany na Cmentarzu Centralnym w Gliwicach

Abstract

Maximilian Sliwka (1871–1940) – an Upper Silesian builder of sacred architecture. Contribution to the biography

The figure of Maximilian Sliwka (1871–1940), an Upper Silesian designer and builder, active from the 1890s to the third decade of the 20th century, the creator of numerous implementations, especially in the field of broadly understood sacred architecture, including the neo-Gothic church under the invocation of Good Shepherd in the Karb district of Bytom has not been thoroughly researched and described so far.

This article, based on archival and bibliographic inquiries, as well as the author's own interviews and research, is the first attempt to comprehensively present both the biography and professional achievements of Max Sliwka, and its aim is also to show Sliwka's significant contribution to the architectural heritage of Upper Silesia. The text, as the author claims, is to constitute the basis for further in-depth studies on the presented figure.